

Tansu RƏSULOVA
Bakı Xoreografiya Akademiyası
E-mail: tansu.kamal.94@mail.ru

AŞIQ AVDI QAYMAQLININ “İNCƏGÜLÜ”SAZ HAVASININ TƏHLİLİ

Açar sözlər: aşıq sənəti, Qazax, Aşiq Avdı Qaymaqlı, aşıq havası, İncəgülü

АНАЛИЗ МЕЛОДИИ САЗА АШУГА АВДЫ ГАЙМАГЛИ «İNCƏGÜLÜ»

Резюме

Еще одной важной особенностью, характеризующей среду газакских ашугов, является появление различных версий саз-мелодий. Анализ различий и сходств ашугских песен, проведенный в Газакхе, по принципам настроя музыкального инструмента позволяет классифицировать их инварианты.

Кроме того, Газакская ашугская школа привлекает внимание различными версиями классических песен сазы - «Рухани», «Бахмани», «Янык Керем», «Мансири» и других из Гойчи и борчалинской среды. Хотя художники, живущие в ущелье Инджедереси, имеют определенное сходство со борчалинской ашугской средой, в стиле исполнения напева.

Мелодия «İncəgülü», созданная мастером Ашугом Гаймагли, занимает почетное место в классификации классических ашугских песен. Созданная Ашугом Авды Гаймагли «İncəgülü» анализируется на уровне этномузыковедения, дается систематическая информация о настрое сазы, на котором основана эта мелодия, о поэтическом тексте, мелопоэтической структуре и т.д.

Ключевые слова: ашугская среда, Газак, Ашугом Авды Гаймагли, ашугская мелодия, «İncəgülü»

ANALYSIS OF ASHUG AVDI QAYMAGLI'S “İNCEGULU” SAZ AIR

Summary

That another important feature that characterizes the environment of Gazakh ashugs is the emergence of different versions of saz melodies. Analysis of the differences and similarities of ashug airs performed in Gazakh, the principles of tuning allows to classify their invariants.

Also, Gazakh attracts attention at the ashug school with its different versions of classical saz airs – “Ruhani”, “Bahmani”, “Yanig Kerami”, “Mansiri” and others from Goycha and Borchali environments. In particular, the artists living in the Inja gorge have some similarities with the Borchali ashug environment in the style of air, but there are differences in the style of performance.

It is noted that “İncəgülü” created by Ustad Ashug Qaymagli has an honorable place in the classification of classical saz tunes. “İncəgülü” saz air created by Ashug Avdi Qaymagli is analyzed at the level of ethnomusicology, the saz root on which this air is based, poetic text, melopoetic structure and so on. systematic information is given about. Even the famous poet M.Araz's famous song “Salamat qal” was widely sung in this air.

Key Words: Ashug environment, Gazakh, Ashug Avdi Qaymagli, ashug music, İncəgülü

Qazax aşıqlarının yaratdıqları havalar (xüsusən “İncəgülü”) yerli folklor – havacat” landşaftının xüsusiyyətlərini özündə əyani surətdə əks etdirir və bu da folklorşünas alim Mahmud Allahmanlıya əsas verir desin ki, “iyirminci əsrdə yaranan havalar içərisində bu havadan mükəmməli yoxdur. Ustadın varlığı, düşüncəsi ədəb-ərkanı bütövlükdə İncə dərəsi deyilən bir məkanın ruhu burada cəmləşir” (1, 176)

“İncəgülü”ndə havacat ilə sözün (qoşmanın) üzvi vəhdətini görürük. Şair İbrahim İlyası da saz havası ilə qoşmanın bir-birinə üzvi bağlılığını qeyd edir: “Bu qoşma həmin qoşmadır ki, Aşiq Avdının yaratdığı “İncəgülü” saz havası ilə bağrıbadadır. Hal əhli olanlar yaxşı bilirlər ki, “İncəgülü” üstə çox qoşmalar oxunsa da, “Yalvarır” oxunanda ayrı aləm olur. Bu dəmdə sazın sözü, sözün saza yalvarışları dinləyəni valeh edir (2, 192).

Xalq şairi Osman Sarıvəlli aşıq yaradıcılığında bu məqamın vacibliyini vurğulayır: “Unutmaq olmaz ki, aşıq poeziyası sazla yanaşı, aşıq musiqisi ilə həmahəng inkişaf edib boy atmışdır. Yaradıcı aşıqların şeirlərinin əksəriyyəti şəkli cəhətdən havacat üzərində qurulmuşdur...” (7, 99).

Bir gün durdum çıxdım gülşən seyrinə,
Gördüm ki, bülbüllər gülə yalvarır.
Bənövşə boynunu büküb nərgizə,
Nərgiz özü şirin dilə yalvarır.

Bir yanda dayanmış xumar gözlü yar,
Bağda hər çiçəyin bir nəşəsi var,
Bu neçə addımda bulaqdan kənar,
Lıplar batıb dərin lile yalvarır.

Hər otun başında var bir piyalə,
Yasəmən dalğındı, batıb xiyalə,
Mehriban çıxanda sorğu-suala,
Avdı yaşın silə- silə yalvarır (2, 50).

“İncəgülü” havasının arxetipində İncə dərəsində məşhur olan “qımqıma” – el havacatı və folklor janrı durur. “Hər bir vəzn ayrı-ayrılıqda müəyyən bir musiqi ahəngi ilə əlaqədar meydana gəldiyi üçün aşıq şeiri öz təbiəti etibarlı ilə daha oynaq və rəvan olur” (6, 6). Qımqıma folklor-nitq janrının ahəngi bu saz havasının melodiyasını müəyyənləşdirmişdir. Qımqımalar İncəli yörəsində geniş yayılmış folklor janrıdır, onu həm də “nitq janrı” (M.M.Baxtin) kimi səciyyələndirmək olar. Qımqımalar improvizasiya şəklində müəyyən havacatla oxunan yığcam sözləmlərdir, adətən qadınlar tərəfindən söylənilir. Qımqımı havacatının “İncəgülü” havasının yaranmasında təsiri olmasını aşağıdakı söylənilən əhvalatlar da təsdiq edir. Folklorşünas İ.Qəsəbova Aşıq M.Məşədiyeva istinad edərək havanın yaranması ilə bağlı iki hadisəni qələmə almışdır: “Ələddin adlı bir şeyird Aşıq Avdının yanına gəlmiş ki, ustadın aşıqlıq sənətini öyrənsin. Ancaq bu şeyirdin davranışı, ürcöyüşü (Qazax ağzında ürcöyüş oturub-durması, davranışı deməkdir) ustad aşıqın xoşuna gəlmir. Bir gün aşıq həyat yoldaşına deyir ki, heyvanı çölə qatanda Ələddinlə get qat. Qayıdanda soruşur ki, arvad, bu uşaq, gedib gələndə heç qımqıma dedimi? Yasəmən qarı deyir ki, vallah, a kişi, heç qımqım ağzını belə qımqımdatmadı. Aşıq Avdı deyir ki, arvad, onda bundan aşıq olmaz. O gündən Aşıq Avdı o uşağı aşıqlıqdan uzaqlaşdırır. Çünki aşıqlar ən azından ilk mərhələni qım-qıma ilə başlayırlar” (4, 99).

Bu havanın qımqımı ilə bağlılığını təsdiq edən digər əhvalat bu gün də xatirələrdə yaşayır: “Bir gün yaxın dostu Kəmərlı İdris oğlu Məmməd Aşıq Avdıgilə qonaq gəli, görür ki, aşıq evdə yoxdur. Aşığın həyat yoldaşı Yasəmən xanım görür ki, yenə adəti üzrə aşıq kolxoz bağına çəkilib nəsə yazır. Elə bu vaxt Aşıq Cəlal və Aşıq Yəhya da ustadın yanına şeyirdliyə gəliblər. Biraz keçməmiş görürlər ki, aşıq qımqıma deyə-deyə evə sarı gəlir. Soruşurlar ki, usta, nə oxuyursan? Cavab verir ki, təzə hava yaratmışam, bu da sözləridir. Elə oradaca havanı şeyirdlərinə öyrədir. O gün-bu gün “İncəgülü” havası aşıqların dilində məclislərdə ifa olunur...” (4, 155).

Havanın yaranmasının ən etibarlı şahidi aşığın oğlu Aşıq Sadıq Avdıoğlu belə nəql edir: “...1948-ci ilin bahar fəslı idi. Babam evdən çıxıb harasa getmişdi. Sazı köynəksiz, taxtı o başında divarın küncünə söykəklı idi. Firsətdən istifadə edib sazı götürüb dınqıl-latmağa başladım. Tez də yerinə qoydum ki, babam gəlib görməsin. Saz “Ruhani” kökü üstündə idi. Bir az keçmiş babam gəldi, sonra da Cəlal ilə Yəhya gəldilər. Babam zümkü-

mə edə-edə sazı götürüb çalmağa başladı. Bu vaxt babamın Kəmərliyə olan dostu İdris oğlu Məmməd də gəlib çıxdı. Hal-əhvaldan sonra Məmməd əmi dedi:

– Avdı, dünən də sizə gəlmişdim, evdə yox idin, harada idin?

Babam:

– A Məmməd, elə indi də dünən getdiyim yerdən – Əyri dağdan gəlirəm.

– Orda nə var idi? – soruşdu Məmməd əmi.

Aşiq Avdı şövqlə:

– Orada gördüklerimi qoy sazla deyim, – deyib, bizim o vaxta qədər eşitmədiyimiz bir hava çaldı və oxumağa başladı. Şeyirdləri və mən diqqət və hərisliklə qulaq asırdıq. Aşiq Avdı elə ordaca şirin laylaya bənzər bir havanı oxuyurdu «...»

Cəlal özünün və bizim eşitmədiyimiz havanı və sözü dinləyib soruşdu: - Avdı dayı, bu havanın adı nədir? De. Sözü sən oxuya-oxuya yazmışıq. Öyrət, biz də oxuyaq.

Babam:

– Bu havanın hələ adı yoxdur, indi yaranıb, - dedi.

Cəlal tez dedi:

– Var, niyə yoxdur?! Elə havadan da, sözlərdən də bahar, gül-çiçək ətri gəlir. Havanın adını “Avdı gülü” qoysaq necə olar?

Babam biraz fikrə gedib dedi:

– Bu havanı siz də yaxşı-yaxşı öyrənin. Mən, İncə Dərəsinin oğlu olduğum üçün havanın adını “İncəgülü” qoyuram. Qoy bu da elimə, obama, xalqıma bir töhvə olsun, yadigar qalsın.

İndi bu “İncəgülü” havası bütün türk dünyasında klassik saz havaları ilə birlikdə özünəməxsus yer tutmuş, sevilə-sevilə aşuqlar və müğənnilər tərəfindən şövqlə-zövqlə oxunmaqdadır... (2, 147-148)

Onu da qeyd edək ki, prof. M.Həkimov da öz təsnifatına Qazax aşuqlarının yaratdığı havacatları sırasında “İncəgülü” havasını daxil etmişdir. Musiqişünas, prof. T.Məmmədovun da tərtib etdiyi cədvəldə də “İncəgülü” klassik saz havaları sırasında yer almışdır. “İncəgülü” havası Qazax, Tovuz, Borçalı aşuqları arasında geniş yayılsa da, amma bəzi havaların (məsələn, “Ərəbi”, “Cəlaloğlu”) ifası yalnız bir bölgə çərçivəsində, əsasən İncə dərəsi ilə məhdudlaşır.

Məlumdur ki, aşiq havaları instrumental və vokal – instrumental ifaya əsaslanır. “İncəgülü” havası sadə metrik vəznə malikdir, melodiyasının sadəliyi və aydınlığı ilə dinləyicilərə təsir edir. Ona görə də bu aşiq havası tez bir zamanda geniş yayıldı, aşuqların repertuarına daxil oldu.

“İncəgülü” havası üstündə Məmməd Arazın “Salamat qal” rədifli oxunan qoşması (“Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim”) aşuqların və müğənnilərin repertuarında möhkəm yer tutdu və geniş yayıldı. Şair Məmməd İlqar xatirələrində yazır: “Bir dəfə 80-ci illərdə Qubanın Çaptəpə kəndində Ramiz Qusarçaylının toyunda bu hava üstündə “Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim” şeirini şairin özünün yanında oxumuşdum. M.Araz rəhmətlik sözün həqiqi mənasında heyrətə gəlmişdi” (2, 175).

Bildiyimiz kimi klassik saz havaları altı kökdə (“Şah pərdə” kökü, “Şah pərdə”nin misri kökü, “Çoban bayatı” kökü, “Ayaq divanı” kökü, “Ürfanı” kökü və “Dilqəmi” kökündə) ifa olunur. Eyni kökə aid saz havalarının bir-birinə bənzəri, melodik cəhətdən yaxınlığı, oxşarlığı vardır. Aşiq Sadıq Avdıoğlunun ifasında nota aldığımız və təhlil etdiyimiz “İncəgülü” aşiq havası Urfanı (orta pərdə kökü) kökündədir. Burada aşiq havalarının çalğısına xas kvarta-kvinta əlaqəsi özünü göstərir. Hava əvvəldən sona qədər Rast məqamındadır.

Bildiyimiz kimi, poetik mətn və melodik strukturun uyğunluğu etnomusiqişünaslıqda sinxronluq kimi qəbul edilir. “Melodiya illə misranın belə əlaqəliliyi, qarşılıqlı nisbəti söz qatarı – misra – melodik misra; şeir beytinin (ikimisrarılığın) – melodik dövrə; ən ali qəbili bütövlüyün – şeir bəndinin melodik bəndlə üst-üstə düşməsi ilə təsdiqlənir” (5, 110). Poetik mətnin və havacatın “sinxron əsaslı qarşılıqlı nisbətində” (T.Məmmədov) örnək kimi Aşıq Avdının yaratdığı “İncəgülü”nü göstərə bilərik.

Havanın qoşma misraları içində bölgü xətti üzrə (6 heca + 5 heca) bölünür. Bu bölgü havanın melodik strukturuna təsir edir. “İncəgülü” havasının mətni qoşmadır və dörd melodik misra ya eyni, ya da şəkildəyişmələr yolu ilə oxunur. Bu cür qafiyələnmə bir növbəli melodik inkişafa səbəb olur. Melodik “bəzəklər”dən ifaçı geniş istifadə etməmişdir.

Havanın instrumental hissəsində sekvensiyalara yer verilmişdir. Misranın sonunda hamar şəkildə trelə keçmə, çalğı və oxumanın bir-birinə bənzətmələri “İncəgülü” aşıq havasına xasdır. Burada dəm məqamın dayaq pillələri rolunu oynayır. Bütün aşıq havalarına xas olan qısa məsafəyə yüksəlmə və enmə “İncəgülü” aşıq havasına da xasdır. Ladin dayaq pilləsində melodik hərəkət aşıq havasında ahəngdarlıq əmələ gətirir. Nota aldığımız nümunədə giriş hissə tam şəkildə ritmik təkrarlanma, enən hərəkətlə verilir. Pilləvari sekvensiya instrumental ifadə daha çox istifadə olunur.

Giriş musiqinin obrazının ilk təsvirini yaradır. Bəndlər arasında səslənən bölmələr-intermediyalar da genişdir. Hər bəndə giriş intermediyasında girişin materialından istifadə olunmuşdur.

Not nümunəsi 1 (giriş). Nota aldı: Rəsulova Tansu

Bir çox aşıq havalarında ən yüksək səsdən başlamaq xasdır. Lakin “İncəgülü” aşıq havasında oxuma giriş melodiyasındakı bir cümlənin təkrarı kimi səslənir. Hava qarışıq tərkibli vəzn ölçüsünə malikdir. Əlavə və təkrar söz birləşmələrindən yaranan geniş misra şəkildə bəndə artırma əsasən bəndin sonunda olur və obrazın təsir gücünü artırır (Helə yalvarır, neynim yalvarır).

İncəgülü havasında instrumental başlanğıc vokal ifadəki dayaq tonlarının yaranmasına əsas yaradır. İlk misra İncəgülünün leytməvzusunu təşkil edir və iki dəfə eyni misranın təkrarı zamanı sonluğa “balam”, “hey” kimi əlavə sözlər daxil edir. Bu əlavə sözlərdən yalnız birinci bənddə istifadə etmişdir.

Not nümunəsi 2. Nota aldı: Rəsulova Tansu

Bir gün dur - dum çıx - dım gül - şən sey - ri - nə ba - lam

Bir gün dur - dum çıx - dım gül - şən sey - ri - nə hey gör - düm ki bül - bül - lə - r

gü - lə yal va - rır bə - növ - şə boy - nu - nu büb - küb nər - gi - zə - hey

Nər - giz ö - zü şi - rin di - lə yal - va - rır he - lə yal - va - rır ney - nim yal - va rır

Instrumental girişin ikinci bölməsi birincinin üzərində inkişaf edir. İkinci bənd birinci bəndin biraz dəyişilmiş variantıdır. Bu zaman ifaçı aşiq misralar arasında heç bir instrumental bağlayıcı və əlavə oxumadan istifadə etmir. Yalnız bəndin sonunda birinci bənddə olduğu kimi oxumaya əlavə bağlayıcı (OƏB) əlavə edir ki, bu da birinci bənddəki əlavə misranın eynisidir. İfaçı bu bənddə heç bir melodik və ritmik dəyişikliklər etmir.

III bənd havanın kulminasiyasıdır. Bu bənddə də oxuma eyni melodiyaya əsaslanır. Lakin üçüncü misrada aşiq (B) zilə qalxaraq digər bənddəki oxumadan fərqli oxuma gös-tərir. Yenidən geri qayıdış edərək mayeyə enir, periodu tamamlayır. Yenidən instrumental keçiş keçir və hava tamamlanır. İncəgülü havasında diapazon kulminasiya hesabına genişlənir. Not nümunəsi 3. Nota aldı: Rəsulova Tansu

tr 3 tr 3 3 3 tr 3

3 3 3 3

Not nümunəsi 4. Nota aldı: Rəsulova Tansu

Hər o-tun ba- şın- da var bir pi-ya - lə ya-sə-mən dal -ğın- dı ba-tıb xə-ya -lə
 2
 ba- tıb -xə- ya- lə
 4
 Meh- ri- ban -çı-xan - da - hey sor - ğu-su - a- lə
 6
 Av-dı ya- şın si - lə si- lə yal-va- rır he-lə yal- va- rır ey ba- lam ey

“İncəgülü” havasının sxemi aşağıdakı kimidir:

EM + ___ I bənd (kuplet) _____ +
 A + ÇB + A1 + A + A1 + OƏB

EM + ___ II bənd _____ +
 A + A1 + A + A1 + OƏB

EM + ___ III bənd _____ (kulminasiya)
 A + A1 + ÇB + B + A1 + OƏB

Saz ifaçılığında vurulan əlvan təzənə ştrixləri aşiq havalarının meto-ritmik baxımından zənginləşməsində və daha çox inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır Hər bir ifaçı öz səs tonuna, səs diapazonuna uyğun sazı kökləyir və bu da ifadə variantlılıq yaradır (3, 39).

Prof. Tariyel Məmmədov “İncəgülü” aşiq havasını Aşiq Müseyib Nəsimovun ifasında nota almışdır. “Urfanı” kökündə, qarışıq ölçüdə (6/8, 9/8) ifanın sonuna qədər hava dəyişkən vəzn ölçüsündə davam edir. Mi bemol major tonallığında, “Rast” ladındadır. Hava çalğı müqəddiməsi ilə başlayır. Poetik mətni qoşmadır və dörd melodik misra çoxsaylı şəkildəyişmələr olmadan oxunur. Poetik mətnin ikinci və dördüncü misrasının son hecaları (dərdi yüz olu, verib yad ələ) oxuma zamanı təkrarlanır.

Mərd iyidlər vətənimdə gürz olu,
 Həmdəmsiz kəslərin dərdi yüz olu.
 Qoç iyidə onda ölüm fərz olu,
 Desələr yar əlin verib yad ələ (5,406)

Prof.Tariyel Məmmədov tərəfindən nota alınmış nümunədə mi bemol dayaq səsi- dir. Melodiyada sıçrayışlardan demək olar ki, istifadə olunmur. Ən böyük sıçrayış tersiya sıçrayışıdır. Əsas mətn sözlərinin təkrarı bu nümunədə də rast gəlinir. Qarışıq tərkibli vəzn ölçüsü var. “İncəgülü” havası mahnıvari oxunuşlu olması ilə fərqlənir. Melodiyası qısa yüksələn və enən inkişaf xəttinə malikdir. Burada da instrumental çalğı vokal partiya hazırlayır və vokal partiya eyni intonasiya ilə başlayır. İlk 10 xanə intermediya, çalğı girişidir. Not nümunəsinə əsasən “İncəgülü” aşiq havasının sxemi aşağıdakı kimidir:

EM + I bənd _____ (10x) A + A1 + ÇB + A + A1 + OƏB
 (4x)+(6x) + (3x) + (4x) + (7x) + (5x)

Instrumental giriş bölməsi (10 xanə) cümlə formasındadır. 1-ci və 2-ci xanə a motividir. 2-ci xanə 1-cinin eynilə təkrarı olduğu üçün bu iki xanəyə bir motiv və yaxud fraza kimi baxmaq olar. 3-cü və 4-cü xanə motiv a1-dir. A motivinin dəyişilmiş variantıdır. Giriş bölməsinin 5-ci və 6-cı xanələri (a2) bir – birinə oxşar melodiya lakin fərqli ritmik quruluşda olduğu üçün üçün bir-birilə vəhdət təşkil edir. 7-ci xanə dominantada üzərində qurulduğundan bu hissəni b motivi adlandırmaq olar. Burada quruluş D-T münasibətindədir. Adətən, period formalı əsərlərin təhlilində 8-ci xanədə cümlə T ilə tamamlanmalıdır. Lakin burada genişlənmə verilmişdir ki, 3-cü və 4-cü xanələrin təkrarı burada a1 frazasını əmələ gətirir. Bu iki xanəlik genişlənmədən sonra 10-cu xanədə artıq kadensiya (D-T) verilərək cümlə tamamlanır.

a a1 a2 b a1 c
 2x 2x 2x 1x 2x 1x = 10x

Nümunə 5. Nota aldı: Tariyel Məmmədov (5, 404)

-40-4

Instrumental girişin sxemi:

Xanə	1	2	3	4	5	6	7	9	10
Motiv	a	a1	a2	b	a1	c			
Xanə miqdarı	2 xanə	2 xanə	2 xanə	1 xanə	2 xanə	1 xanə			

Nümunə 6. Nota aldı: Tariyel Məmmədov (5, 405)

11-ci xanədən artıq oxuma hissəsi başlayır. Burada da ilk iki misra 10 xanəlik cümlə formasında verilmişdir. Frazı 1 (a+a1), Frazı 2 (a2+a3+a4) şəklində verilmişdir.

a a1 a2 a3 a4

2x 2x 2x 2x 2x = 10x

Poetik mətnin digər iki misrasının arasında aşiq musiqisinə xas çalğılı bağlama (3 xanə) verilir ki, bu da musiqidə bağlayıcı rol oynayır. Digər iki misra da yuxarıdakı sxem kimi təhlil olunur:

a5 a6 a7 a8 a9 a10 a11

2x 2x 2x 2x 3x 1x 4x = 16x

Not nümunəsindəki 35-ci xanədən son 4 xanə poetik mətnə əlavə oxuma olub, bəndi tamamlayır.

Hava əvvəldən sona qədər eyni məqam üzərində ifa olunur.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahmanlı M. Aşiq yaradıcılığının inkişaf mərhələləri. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 292 s.
2. Aşiq Avdı Qaymaqlı. İncəgülü. Bakı: "İncə" nəşriyyat evi, 2009, 246 s.
3. İmamverdiyev İ. Azərbaycan aşiq ifaçılığı sənətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri (Qərb bölgəsi üzrə). Bakı, Şirvanəşr, 2004, 138 s.
4. Qəsəbova İ. XX əsr Qazax aşiq mühiti, Bakı, "Elm və təhsil", 2015, 196 s.
5. Məmmədov T. Azərbaycan aşiq yaradıcılığı. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı, 2011, 648 s.
6. Pirsultanlı (Paşayev) S. Ozan-aşiq sənətinin nəzəri məsələləri. Bakı, "Ozan", 2002, 208 s.
7. Sarıvəlli O. Aşiq ürəkli şair, şair ürəkli Aşiq Şəmşir \ Dədə Şəmşir yaddaşlarda. Xatirələr (toplayıb tərtib edən Q.Şəmşiroğlu). Bakı, Gənclik, 2000.